

(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

[२०००] सप्प.१ एस .सी .आर. ६२३

हनुमान व्हिटामिन फूड प्रा. लिमिटेड. आणि इतर

- वि -

महाराष्ट्र राज्य आणि इतर एक.

२० जुलै २०००

[न्यायमूर्ती एम. बी. शाह आणि न्यायमूर्ती एस. एन. वरियावा]

मुंबई मुद्रांक कायदा, १९५८ : अनुसूची १ - अनुच्छेद २५ (बी) (i) सहकारी संस्था - शेअर्स हस्तांतरण - चे हस्तांतरणपत्र - हस्तांतरणपत्र मालमत्तेच्या अभिहस्तांतरणासारखे - असे हस्तांतरणपत्र अनुच्छेद २५ (बी)(i) अंतर्गत मुद्रांक शुल्कास पात्र आहे असे म्हंटले.

भारताचे संविधान, १९५०

सातवे अनुसूची - यादी I - नोंद ९१ - यादी II - नोंद ६३ - सहकारी संस्था - शेअर्स - चे हस्तांतरण- हस्तांतरणपत्र मालमत्ताचे अभिहस्तांतरण - मुद्रांक शुल्क आकारणे - राज्य विधानमंडळाची क्षमता.

सहकारी संस्थेचा सदस्य असलेला आपलीकर्त्याचे मुंबईतील एका इमारतीत कार्यालयाच्या जागेवर ताबा होता. ३१ मार्च १९८६ रोजीच्या एका लेखाद्वारे त्यांनी सहकारी संस्थेतील पाच शेअर्स इतर अपीलकर्त्यांच्या नावे रु. ९,४६,९०० च्या मोबदल्यात हस्तांतरित केले. मुद्रांक अधीक्षक यांनी असे मत मांडले की अपीलकर्त्याने अंमलात आणलेला दस्तऐवज हा मालमत्तेचा अभिहस्तांतरण होता आणि त्यामुळे मुंबई मुद्रांक कायदा, १९५८ च्या अनुच्छेद २५ (बी)(i) अंतर्गत मुद्रांक शुल्क आकारले

जाऊ शकते. अपीलकर्त्याने दाखल केलेली रिट याचिका मुंबई उच्च न्यायालयाने फेटाळली होती, ज्यात असे म्हटले होते की हस्तांतरणपत्र हे मालमत्तेचे अभिहस्तांतरण आहे आणि कलम २५ (बी)(i) अंतर्गत मुद्रांक शुल्क आकारले जाऊ शकते. शेअर्सच्या हस्तांतरणावर मुद्रांक शुल्क आकारणे हे राज्य विधानमंडळाच्या कायदेशीर क्षमतेच्या पलीकडे आहे, असा अपीलकर्ता चा युक्तिवादही उच्च न्यायालयाने फेटाळून लावला.

उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाविरोधात या न्यायालयात अपील दाखल करण्यात आली होती. अनुच्छेद ३२ अंतर्गत रिट याचिकाही दाखल करण्यात आली होती. दोन्ही प्रकरणामध्ये विचारार्थ उपस्थित झालेले प्रश्न असे होते:

(अ) सहकारी संस्थेतील शेअर्सचे हस्तांतरण हे मुंबई मुद्रांक कायदा, १९५८ अंतर्गत मुद्रांक शुल्क आकारण्यास अधीन आहे का? आणि

(ब) राज्य विधानमंडळाची शेअर्सच्या हस्तांतरणावर मुद्रांक शुल्क आकारण्याची कायदेशीर क्षमता आहे का?

दिवाणी याचिका तसेच रिट याचिका फेटाळत न्यायालयाने

म्हटले: मुद्रांक शुल्क, मुंबई मुद्रांक कायद्याच्या अनुच्छेद २५, अनुसूची १ अंतर्गत आकारण्याचा प्रयत्न केला जातो. हे शेअर्सच्या हस्तांतरणावर नव्हे तर या आधारावर आकारले जात आहे की करार हा एक अभिहस्तांतरण आहे. मालमत्तेच्या हस्तांतरणावर मुद्रांक शुल्क आकारण्याची राज्य सरकारची कायदेशीर क्षमता आहे यात वाद नाही. असे हस्तांतरणपत्र हे शेअर्सच्या हस्तांतरणाचे हस्तांतरणपत्र नसून, वास्तविकरीत्या ते अभिहस्तांतरण आहे हे लक्षात घेता, कायदेविषयक क्षमतेसंबंधीचा दुसरा प्रश्न आता टिकत नाही. [६२६ - एफ-जी]

वीणा हसमुख जैन आणि आणखी एक – विरुद्ध - महाराष्ट्र राज्य आणि इतर, [१९९९]

५ एस. सी. सी. ७२५, यावर अवलंबून.

दिवाणी अपील अधिकारिता : १९९० चा दिवाणी अपील क्रमांक ३७०७.

१९८६ च्या डब्ल्यू. पी. क्रमांक १८२० मधील मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दिनांक १६/१७.२.८९ च्या निकाल आणि आदेशावरून.

सोबत

१९९५ ची रिट याचिका (सी) क्रमांक ३७९

(भारताचे संविधानाचे अनुच्छेद ३२ अंतर्गत.)

अपीलकर्त्यासाठी कृष्ण महाजन, सुश्री मुशरफ चौधरी, आर. एफ. नरीमन, पी. एच. पारेख आणि सुनील डोगरा.

याचिकाकर्त्यासाठी अशोक कुमार गुप्ता.

उत्तरवादींसाठी एस. बी. वाड, एस. व्ही. देशपांडे आणि ए. एस. भासमे.

न्यायालयाचे निर्णय यांनी दिला

एस. एन. वरियावा, न्या. - हे न्यायनिर्णय अपील १६/१७ फेब्रुवारी १९८९ च्या निकालाच्या विरोधात आहे. या याचिकेत उपस्थित केलेले प्रश्न असे आहेत:-
(अ) सहकारी संस्थेतील शेअर्सचे हस्तांतरण हे मुंबई मुद्रांक कायदा, १९५८ अंतर्गत मुद्रांक शुल्क आकारण्यास अधीन आहे का? आणि (ब) राज्य विधानमंडळाची शेअर्सच्या हस्तांतरणावर मुद्रांक शुल्क आकारण्याची कायदेशीर क्षमता आहे का?

थोडक्यात सांगितलेली तथ्ये पुढीलप्रमाणे आहेत:

पहिला अपीलकर्ता दलामल टॉवर प्रॉमिस को-ऑपरेटिव्ह सोसायटी चा सदस्य होता. असा सदस्य म्हणून पहिला अपीलकर्ता ५ शेअर्सचा धारक होता, ज्याची प्रत्येकी ७११ ते ७१५ अशी विशिष्ट क्रमांक होती. असा सदस्य म्हणून पहिल्या अपीलकर्त्याचा २११, नरीमन पॉईंट, मुंबई ४०० ०२१ येथील दलामल टॉवर म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या इमारतीच्या ९व्या मजल्यावरील कार्यालय जागा क्रमांक ९०४ वर ताबा होता. ३१ मार्च १९८६ रोजीच्या हस्तांतरणपत्राद्वारे पहिल्या अपीलकर्त्याने अपीलकर्ते क्र.२, ३, ४, ५ आणि ६ च्या नावे हे ५ शेअर्स रु. ९,४६,९००/- च्या मोबदल्यात हस्तांतरित केले.

इतर गोष्टींबरोबर, दलामल टॉवर प्रिमाइसेस को-ऑपरेटिव्ह सोसायटी लिमिटेड ही दलामल टॉवर इमारतीची मालक होती असे उक्त हस्तांतरणपत्रात नमूद करण्यात आले आहे. पहिला अपीलकर्ता हा उक्त सोसायटीचा सदस्य होता ज्याच्याकडे उक्त ५ शेअर्स होते; सदस्यत्वाची अनुषंगिक गोष्टींपैकी एक गोष्ट अशी होती की सदस्याला इमारतीतील दलामल टॉवरमध्ये विशिष्ट कार्यालयाच्या जागेचा ताबा घेण्याचा अधिकार होता आणि त्यामुळे पहिल्या अपीलकर्त्याला दलामल टॉवरच्या ९व्या मजल्यावरील ९०४ क्रमांकाच्या जागेचा ताबा घेण्याचा अधिकार होता, ज्या कार्यालय जागेचे बांधकामाचे क्षेत्रफळ ५५७ चौरस फूट इतके होते. हस्तांतरणपत्रात पुढे असे म्हटले की हस्तांतरितीने हस्तांतरकला दिलेल्या रु .९,४६,९००/- च्या मोबदल्यात हस्तांतरकाने उक्त ५ शेअर्स हस्तांतरिती यास हस्तांतरित केले आणि हस्तांतरितीने उक्त शेअर्स स्वीकारले.

२३ एप्रिल १९८६ रोजी लिहिलेल्या पत्राद्वारे, पहिल्या अपीलकर्त्याच्या वकिलांनी मुंबई मुद्रांक कायदा, १९५८ च्या तरतुदीनुसार अभिनिर्णयाकरिता मुद्रांक अधीक्षकांकडे हस्तांतरणपत्र पाठवले. या पत्रात वकिलांनी म्हटले आहे की, त्यांच्या मते, हस्तांतरणपत्र पूर्णपणे शुल्कांपासून मुक्त होते, परंतु भरपूर सावधगिरी बाळगून ते अभिनिर्णयासाठी पाठवण्यात आले होते. २२ मे १९८६ रोजी दिलेल्या उत्तराद्वारे मुद्रांक अधीक्षकांनी पहिल्या अपीलकर्त्याच्या वकिलांना कळवले की अभिनिर्णयासाठीचा दस्तऐवज हा मुंबई मुद्रांक कायद्याच्या अनुच्छेद २५(बी)(i) अंतर्गत मुद्रांक शुल्क आकारण्यायोग्य मालमत्तेचे अभिहस्तांतरण आहे. या पत्राद्वारे मुद्रांक अधीक्षकांनी दलामल टॉवरच्या ९०४ क्रमांकाच्या परिसराशी संबंधित तपशीलांची विनंती केली आणि मूल्यांकन अहवाल आणि इतर संबंधित कागदपत्रेही मागितली.

त्यामुळे अपीलकर्त्यांनी हे पत्र रद्द करण्यासाठी मुंबई उच्च न्यायालयात १९८६ ची १८२० ची रिट याचिका दाखल केली. त्यांनी मुद्रांक अधीक्षक आणि महाराष्ट्र राज्य

यांच्याविरुद्ध शेअर्स हस्तांतरणाच्या या प्रकारावर मुद्रांक शुल्क आकारणे, मागणी करणे किंवा वसूल करणे किंवा शेअर्स हस्तांतरणाच्या प्रकारावर योग्य प्रकारे शिक्षामोर्तब केले गेले नाही आणि म्हणून जप्त केले जाऊ शकते या आधारावर कारवाई करणे टाळण्याचे निर्देशही मागितले. अपीलकर्त्यांनी असा युक्तिवाद केला की हस्तांतरणपत्र हे कॉर्पोरेट संस्थेत असलेल्या शेअर्सचे हस्तांतरण करणारे दस्तऐवज होते आणि अशा प्रकारे मुंबई मुद्रांक कायदा, १९५८ च्या कक्षेत नव्हते. सहकारी संस्थेतील शेअर्सच्या हस्तांतरणावर मुद्रांक शुल्क आकारणे हे केवळ भारताचे संविधानाच्या सातव्या अनुसूचीतील पहिल्या यादीतील ९१ व्या नोंदीत येते, असा युक्तिवादही त्यांनी केला. अपीलकर्त्यांनी असा युक्तिवाद केला की ते राज्याच्या विधानमंडळाच्या क्षमतेच्या पलीकडे आहे कारण ते भारतीय संविधानाच्या सातव्या अनुसूचीच्या दुसऱ्या यादीतील नोंद क्रमांक ६३ मध्ये येत नाही.

१६/१७ फेब्रुवारी १९८९ रोजीच्या आक्षेपार्ह निर्णयाद्वारे, हस्तांतरणपत्र हे मालमत्तेचे अभिहस्तांतरण आहे आणि मुंबई मुद्रांक कायदा, १९५८ च्या अनुच्छेद २५(बी)(i) अंतर्गत मुद्रांक शुल्क आकार sending प्यायोग्य आहे या आधारावर याचिका फेटाळण्यात आली. या निर्णयाद्वारे विधानमंडळाच्या क्षमतेच्या कमतरतेसंबंधीचा युक्तिवादही फेटाळण्यात आला.

सहकारी संस्थेतील शेअर्सचे हस्तांतरण हे मुद्रांक शुल्क आकारण्याच्या अधीन आहे की नाही या प्रश्नाचे उत्तर या न्यायालयाने वीणा हसमुख जैन आणि आणखी एक - वि.- या प्रकरणात आधीच दिले आहे, महाराष्ट्र राज्य आणि इतर, [१९९९] ५ एस. सी. सी. ७२५ मध्ये प्रसिद्ध. या प्रकरणात असे आधीच ठरवले गेले आहे की असे करार मुंबई मुद्रांक कायदा, १९५८ च्या अनुच्छेद २५ अंतर्गत येतील. असे मानले जाते की मुद्रांक शुल्क हे एखाद्या अभिहस्तांतरासारखे आकारले जाईल. या न्यायालयाने असे म्हटले आहे की हे स्थावर संपत्ति विकण्याचे प्रभावी करार आहेत कारण अशा

मालमत्तेचा ताबा कराराच्या अंमलबजावणीपूर्वी किंवा त्या वेळी किंवा त्यानंतर खरेदीदाराकडे हस्तांतरित केला जातो. असे मानले जाते की विक्रीचा असा करार हा अभिहस्तांतरण असल्याचे मानले जाणे आवश्यक आहे. हे न्याय्यपणे मान्य केले जाते की या न्यायनिर्णयात वर नमूद केलेल्या (अ) प्रश्नाचा पूर्णपणे समावेश केला गेला आहे.

(अ) या प्रश्नाचे उत्तर वीणा प्रकरणातील वरील न्यायनिर्णयात आधीच दिले गेले असल्याने, आमच्या मते, (ब) हा प्रश्न टिकत नाही. वर पाहिल्याप्रमाणे मुद्रांक शुल्क मुंबई मुद्रांक कायद्याच्या अनुच्छेद २५, अनुसूची १ अंतर्गत आकारण्याचा प्रयत्न केला जातो. मुद्रांक शुल्क शेअर्सच्या हस्तांतरणावर नव्हे तर करार हा एक अभिहस्तांतरण आहे या आधारावर आकारले जात आहे. मालमत्तेच्या हस्तांतरणावर मुद्रांक शुल्क आकारण्याची राज्य सरकारची कायदेशीर क्षमता आहे यात वाद नाही. प्रश्न (ब) हस्तांतरणपत्र हा शेअर्सच्या हस्तांतरणाचा एक प्रकार आहे या आधारावर उपस्थित करण्यात आला आहे. आता असे मानले जात आहे की असे हस्तांतरणपत्र शेअर्सच्या हस्तांतरणपत्र नाही, परंतु प्रत्यक्षात तो एक अभिहस्तांतरण आहे. प्रश्न (ब) आता टिकत नाही.

या प्रकरणाच्या या दृष्टिकोनातून, अपील टिकत नाही. ते फेटाळले जाते. खर्चाबाबत कोणतीही आदेश दिली जाणार नाही.

एस. एन. वरियावा, न्या. सर्व याचिकाकर्ते भारताचे राष्ट्रिक आणि नागरिक आहेत. ते सर्व मुंबईचे रहिवासी आहेत. या याचिकेद्वारे, भारताचे संविधानाच्या अनुच्छेद ३२ अंतर्गत, याचिकाकर्ते सहकारी गृहनिर्माण संस्थेतील शेअर्सच्या हस्तांतरणावर मुद्रांक शुल्क आकारण्याला या आधारावर आव्हान देऊ इच्छितात की असे करार अभिहस्तांतरण आहेत. याचिकाकर्त्यांनी असा युक्तिवाद केला आहे की

गृहनिर्माण सहकारी संस्थेतील शेअर्सच्या हस्तांतरणावर मुद्रांक शुल्क आकारण्याची राज्य विधानमंडळाची कोणतीही क्षमता नाही, जिथे हस्तांतरिती, सदस्यत्वाची आनुषंगिक गोष्ट म्हणून, सहकारी संस्थेशी संबंधित जागेचा वापर करण्यास आणि ताबा घेण्यास पात्र आहे. याचिकाकर्त्यांनी निदर्शनास आणून दिले की हा प्रश्न या न्यायालयासमोर १९९० च्या दिवाणी अपील क्रमांक ३७०७ मध्ये आधीच प्रलंबित आहे. अशा प्रकारे, या याचिकेत उपस्थित केलेले प्रश्न १९९० च्या दिवाणी अपील क्रमांक ३७०७ मध्ये उपस्थित केलेल्या प्रश्नांसारखेच आहेत., म्हणजे (अ) सहकारी संस्थेतील शेअर्सचे हस्तांतरण हे मुंबई मुद्रांक कायदा, १९५८ अंतर्गत मुद्रांक शुल्क आकारण्यास अधीन आहे का? आणि (ब) राज्य विधानमंडळाची शेअर्सच्या हस्तांतरणावर मुद्रांक शुल्क आकारण्याची कायदेशीर क्षमता आहे का?

१९९० च्या दिवाणी अपील क्रमांक ३७०७ मध्ये आज पारित झालेल्या न्यायनिर्णयाद्वारे, ते दिवाणी अपील फेटाळले जाते. त्यात नमूद केलेल्या कारणास्तव ही रिट याचिका देखील फेटाळली जाते.

टी. एन. ए

अपील / याचिका फेटाळली

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा / तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरीता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबाजवणीकरीता वैध मानला जाईल."